

[7], опублікований 1936 р. в «Записках Чину св.Василія Великого».

Інформація про закордонні й бібліотечні фонди поповнюється і через Internet. Передусім це стосується архівосховищ та бібліотек технологічно розвинутих країн, з якими так чи інак було пов'язане життя подвижника. За допомогою мережі нам також вдалося вийти на бібліографічні описи праць І.Огієнка в найбільших бібліотеках світу: Бібліотеці Конгресу (США), Британській та Манітобського університету (Канада).

На жаль, кирилиця в цих БО передана латинськими літерами, що створює незручності при вивченні матеріалу. Найповніший БО введено в Британській бібліотеці. У ньому позначено всі вихідні дані видання та його шифр, мова оригіналу, характер дослідження. Аналізуючи описи, авторка цих рядків виявила в бібліотеці Манітобського університету ще одну з праць Огієнка, досі не зафіксовану в жодному вітчизняному БО. Йдеться про мовні пояснення вченого до поеми Т.Шевченка «Наймичка», призначені для вивчення української літературної мови [8]. (Для наочності подаємо БО у формі, прийнятій у закордонних бібліотеках).

Щоб уникнути помилок та неточностей бібліографічних описів при створенні повної бібліографії, треба об'єднати зусилля багатьох науковців, котрі фахово займаються огієнкознавством. Укладення повного бібліографічного покажчика праць Івана Огієнка - справа майбутнього.

1. Науковий збірник в 30-ту річницю наукової праці проф. д-ра Івана Огієнка. - Варшава: З друкарні НТШ у Львові, 1937. - 223 с.
2. Іван Огієнко (Незабутні імена української науки): Тези доп. Всеукр. наук. конф. - Львів, 1992. - 249 с.; *Тіменик З. Іван Огієнко (митрополит Іларіон). 1882-1972: Життєписно-бібліографічний нарис.* - Львів, 1997. - 227 с.
3. Відозва архієп(ископа) Іларіона до православних, розсіяних у світі // *Краківські вісті.* - 1941. - 4 лют.; *Наглядна таблиця українського правопису.* - 2-е вид. - Варшава.
4. *Іларіон Митр.* Великий канон св. Андрія Критського. - Холм, 1942. - 51 с.; *Його ж.* Вечірня й Утреня в Страсну суботу. - Холм, 1943. - 80 с.; *Його ж.* Літургія св. Отця нашого Івана Золотоустого; Вид. 2-е, виправ. - Холм, 1942. - 80 с.; *Його ж.* Молебень на Новий рік. - Холм, 1943. -

- 16 с.; *Його ж.* Молебень до Пресвятої Богородиці. - Холм, 1943; *Його ж.* Молебень перед початком науки в школах. - Холм, 1943. - 16 с.; *Його ж.* Молебень перед початком усякого доброго діла. - Холм, 1943; *Його ж.* Надгробна Утреня в Страсну суботу. - Холм, 1943; *Його ж.* Слово істини: Архипастирські послання за 1940-1944 рр. - Холм. Свята Данилова гора: Укр. друкарня, 1944. - 60 с.; *Його ж.* Тяжкі завдання українського архирея: Моє слово в день наречення во Епископа в Холмському Катедральному соборі 19 жовтня 1940-го року. - Холм. Св. Данилова гора. - [Б. р.]. - 24 с.; тощо.
5. З українського життя // *Укр. вісн.* - 1941. - 15 лют. - С.2; *Те саме.* - 1 берез. - С.5.
6. *Іларіон Архієп. (Огієнко).* Куток мови // *Краківські вісті.* - 1942. - 11 лют. - Ч.27. - С. 2-3; 12 лют. - Ч.28. - С.2.- 3; *Іларіон Архієп.* До всього всесесного духовенства, преподобного монашества та до всіх боголюбивих вірних нашої Холмсько-Підляської православної єпархії Христос рождається! Холм, 25 грудня 1943 р. (7 січня 1944 р.). // *Холмська земля.* - 1944. - Ч.1 - II. - С.3.
7. Кендема (подвійний гравіс): Палеографічний нарис // *ДІА у м.Львові, ф.408, оп.1, спр.1226.*
8. *The University of Manitoba Libraries* Shevchenko, T.H. (Taras Hryhorovych), 1814 - 1861. *Naimychka: poeta Tarasa Shevchenka/ z zmovnuyomu poiasnenniamy Iv.Ohiiienka dlia vuvchennia ukraïns'koï literaturnoï movy.* - Zhovkva: Druk. oo. Vasyliian, 1938.

Тюрменко Ірина,
к.і.н.,
докторант Київського
університету
імені Тараса Шевченка

Книгознавчі аспекти в «Історії української культури»

Mirtschuk Ivan. Geschichte der ukrainische Kultur / Ukrainisches Technisch-Wirtschaftliches Inst.-München, 1994. - 286 s. - Bibliogr.: S.253-274*.

Іван Мірчук - видатна постать в українському культурознавстві. Йому належить авторство оригінальної, ретельно розробленої концепції української культури. Вся його наукова діяльність була присвячена вивченню особливостей самовідчуття українців, місця української національної культури в загальносвітовому культурному процесі. А була ця діяльність активною і плідною.

Народився Іван Мірчук 1891 р. в Стрию, закінчив Віденський університет. У зв'язку з подіями 1917-1918 рр. опинився в еміграції. Жив спочатку у Відні, Празі, потім у Берліні і, нарешті, в Мюнхені, де й помер у 1961 р. З 1921 р. він доцент, а з 1926 - професор, з 1946 й до кінця життя - ректор Українського вільного університету, що свідчить про високе визнання його наукової праці. Був також активним співробітником, професором (1926), а протягом 1930-1945 рр. - директором Українського наукового інституту в Берліні, дійсним членом Наукового товариства ім.Шевченка у Львові, з 1947 р. - директором Історико-філософської секції НТШ, чл.-кор. Баварської Академії наук (з 1949), головою Української громади в Берліні й активним громадським діячем.

Коло наукових досліджень ученого дуже широке, однак найбільше він відомий як філософ та історик української культури. Йому належить ряд наукових праць, у яких досліджується національний характер української культури та її відмінність від російсь-

* Надійшла у фонди зарубіжної україніки НБУВ 3.01.96 р. Рецензується вперше.

кої, наприклад: «Tolstoj und Skovoroda - zwei nationale Typen» («Толстой і Сковорода - два національні типи», Берлін, 1929), «Das Dämonische bei den Russen und Ukrainern» («Демонічне в росіян та українців», Берлін, 1950), «Історично-ідеологічні основи теорії Третього Риму» (Мюнхен, 1954).

Як знавець історії української культури він редагував, зокрема, посібник «Handbuch der Ukraine» «Рукописна книга України», 1941). Основоположною працею його філософсько-культурологічної концепції є синтетичний (історико-філософський) твір «Geschichte der ukrainische Kultur» («Історія української культури»), що вийшов друком у Мюнхені в 1957 р. і перевиданий там же в 1994. Основна ідея книги - належність України одночасно двом культурологічним просторам - східному й західному. Саме в тому, щоб вбирати в себе впливи східно-візантійської та західно-європейської культур, змішувати елементи цих культур, збагачувати їх власним національним змістом і створювати нову синтетичну культуру, яка потім випромінюватиме на весь світ нові цінності й ідеї, вбачав І.Мірчук культурну місію України. «З перших днів історичного існування знаходимо ми на території Русі-України два головні впливи, східний і західний, дві різні культури, два погляди на світ, що протилежно схрещуються, створюють нові цінності і породжують нові образи»*. Цю особливість української культури Мірчук повсякчас підкреслює, пояснюючи її умовами геополітичного положення України, яке разом з історичними умовами спричинило особливості формування духовного світу українців. Автор бачить в Україні спадкоємицю Еллади, покликану донести її гуманістичні ідеали до новонародженої західноєвропейської культури. Але роль України в європейській культурі не лише в тому, щоб передавати взаємовпливи Сходу й Заходу. Україна є рівноправною учасницею загальноєвропейського культурного процесу. Вчений виразно й конкретно показує взаємовпливи України й Європи, послідовно розгортаючи перед нами картину української культури у всіх її незліченних складових.

Саме під таким кутом зору розгля-

дає Іван Мірчук і українську книгу. Книга як культурний феномен займає особливе місце в його розумінні української культури. Неодноразово він підкреслює, що «книга за умов відсутності власної державності була для українського народу єдиним засобом збереження і розвитку національної культури».

До визначних фактів у розвитку науки відносить автор заснування Ярославом першої книгозбірні в Софійському соборі, підкреслюючи, що була вона загальнодоступною, а книгозбірню Печерського монастиря називає центром наукового життя того часу. (До речі, Мірчук свідомо вживає не поширеніший у німецькій мові термін Bibliothek - бібліотека, а Bucherei - книгозбірня, бо цей термін точніше відповідає прийнятому в українському книгознавстві початку ХХ ст.). Автор добре знав сучасні йому праці з книгознавства та історії української книги як дослідників з діаспори, так і Радянської України 20-30-х років. Про це свідчить хоча б список використаної при написанні «Історії української культури» літератури. Серед опрацьованих джерел такі праці, як «Друкарство на Україні в XVI-XVIII ст.» С.Маслова («Бібліологічні вісті», 1924), «Історія українського друкарства» І.Огієнка, «Оправи книжок у київських золотарів» Д.Щербаківського (К., 1926), Каталог виставки української графіки в державній мистецькій бібліотеці Берліна «Українська графіка», складений Д.Антоновичем і надрукований в 1933 р. німецькою мовою, праці відомих книгознавців Радянської України М.Макаренка, П.Попова, С.Маслова та книгознавців української діаспори В.Січинського, І.Кричевського, С.Сірополка та інших українською, німецькою, французькою, словацькою мовами.

І.Мірчук не лише використовує наведені в цих джерелах дані, а й обгрунтовано доводить, що книга в українській культурі є органічною складовою частиною і розвивається за загальними законами розвитку культури України. Усвідомлюючи книгу як складову духовної і матеріальної культури, він вважає, що розвиток цієї культури в цілому визначає й історію книги. На його думку, виникнення книги на території України зумовлено двома факторами: поява на теренах України перших пере-

кладів Святого Письма з Болгарії як частини загального візантійського впливу на українську духовність та впливом західноєвропейської культури. Цей вплив вимагав чіткої державної організації та об'єднання всієї нації під одною владною рукою. Таким чином, виникнення книги й її поширення спричинено, з одного боку, необхідністю закріплення отриманих з Візантії знань, а з другого - консолідуючим впливом християнства, який владна верхівка намагалася швидше поширити серед народу. Запровадження ж друкарства в цій концепції пояснюється необхідністю оборони православної віри від впливу унії, що було прагненням до збереження візантійського спрямування українського християнства і зумовлено, водночас, новим спрямуванням людського розуму на самоаналіз та оточуючого світу, що є незаперечним впливом західноєвропейського Відродження. Отже, виникнення друкованої книги І.Мірчук розглядає як частину загального процесу входження української духовності в рух Ренесансу, але не як несвідомий плагіат, а входження із взаємозбагаченням, із привнесенням у духовність Ренесансу східної традиції думки. Освічені кола суспільства аналізують себе і людину взагалі і вбачають необхідність високого піднесення людського духу, що неможливо без поширення прогресивної думки серед народу, причому обов'язково рідною мовою. Через це у Кракові у друкарні Ш.Фіоля в 1491-1493 рр. з'явилася перша українська друкована книга.

Так само в загальному культуротворчому процесі розвивається й мистецтво оформлення книги, причому, підкреслює І.Мірчук, твориться книга одночасно з мистецтвом і літературою, взаємодоповнюючись і взаємозбагачуючись. За княжих часів вплив візантійського мистецтва на українську книгу незаперечний. У традиціях цього мистецтва творилися такі шедеври українського книжного руху, як Остромирове Євангеліє (1056), Холмське Євангеліє XIII ст. та ін. В XIV-XV ст. відчувається вже вплив західного мистецтва на українську книгу, свідченням чого є «Сказання про Бориса і Гліба» XIV ст. В наступному столітті вплив Заходу посилюється, разом із книгодрукуванням приходять і

* Переклад з німецької цитат з книги автора статті.

розповсюджуються стилістичні нововведення у мистецтві оформлення книги. Зокрема, в першому кириличному виданні Ш.Фіоля в Кракові використовуються взірці готичного стилю разом із загальною візантійською традицією оформлення видання, чого вимагало тогочасне православ'я. Пізніше, не відходячи від візантійської традиції, українська книжкова графіка модернізується. І.Мірчук наводить такий приклад: у першому власне українському виданні - Львівському «Апостолі» (1573-1574) гравюру, що зображує Євангеліста Луку, виконано у візантійському стилі, а в обрамленні використано взірці гравюр нюрнберзького майстра Е.Шона. До того ж, підкреслює дослідник, в українській книзі завжди був присутній національний елемент, він навіть називає його особливим «українсько-візантійським» стилем.

На розвиток української книжкової графіки, як і української культури взагалі, впливали, знову-таки, ті ж самі обставини. Так, розквіту вона досягла за часів Мазепи в другій пол. XVI ст., в цей же час починає істотно впливати на загальний розвиток книжкового мистецтва в Східній Європі, бо витвори українських майстрів у значній кількості розходилися в Московії, Польщі, Румунії та Білорусі. Таким чином, українська книга є чинником загальноєвропейського культурного процесу часів Мазепи. В свою чергу, українська книжкова графіка зазнавала значного впливу німецької графічної школи. Багато майстрів-граверів та ювелірів з Німеч-

чини працювали в Україні, а українські майстри навчалися в Німеччині. Так, І.Мірчук говорить про найвизначнішого майстра гравюри кінця XVII ст. О.Тарасевича, який був учнем братів Кіліан з Аугсбургу, а найкращий майстер XVIII ст. Левицький, що залишив близько 40 робіт, які перевершують досконалістю твори не лише його сучасників, а й майстрів XX ст., після закінчення Києво-Могилянської академії шліфував своє мистецтво в Німеччині. Згодом, після тривалого періоду занепаду через несприятливі зовнішні умови, українська книга знов отримала майстрів, твори яких стали повноправною частиною загальносвітового культурного процесу, розповсюджуючи світло української культури: М.Бойчук і його школа, його вчитель В.Кричевський, Г.Нарбут та ін.

Окремою главою в «Історії української культури» І.Мірчука виділено українські музеї, бібліотеки та архіви. Автор наводить цікаві цифрові дані про кількість бібліотек у сучасній йому Україні, про численність їхніх фондів: «За статистикою журналу «Бібліотека та соціалістичне будівництво» (1936) число бібліотек на Радянській Україні на 1.X.1934 р. було 28130 масових і 2232 наукових з кількістю фонду 60194400 т. та 86000000 т. відповідно».

Книга, підсумовує вчений, завжди «була духовною зброєю. Через те, що український народ, не маючи державності, не мав інших засобів свого духовного існування, книга була його єдиною поміччю» (с. 248).

І.Мірчук не ставив перед собою

завдання аналізувати книгу окремо, тому в «Історії української культури» мало посилань на конкретні видання чи книжкові пам'ятки. Завданням автора було, передусім, проаналізувати й дослідити розвиток української культури в контексті культури загальносвітової. Але через те, що книга є невід'ємною частиною загальної культури народу як феномен, що поєднує одночасно культуру матеріальну й духовну, а для українського народу, до того ж, книга має особливе значення, в рецензованій праці знайшли дуже цікаві обґрунтування найважливіші події в історії української книги та оригінальні погляди на її місце в культурі в цілому. Взагалі, праця І.Мірчука заслуговує на докладне вивчення і має зайняти належне місце в історіографії української культури.

*Наталія Шалашна,
бібліограф I категорії Наукової
бібліотеки Слов'янського
державного педагогічного
інституту*